

УДК 340.12

Соломчак Х. Б., здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Правові почуття як природні детермінанти позитивної правової відповідальності людини

В статті досліджуються правові почуття як детермінанти позитивної правової відповідальності людини. Запропоновано віднести до правових почуттів, як результату емоційного сприйняття права, наступні види почуттів: почуття обов'язку, почуття відповідальності, почуття справедливості, почуття поваги до права, почуття толерантності, почуття гуманності, почуття законності, почуття совісті, почуття честі, почуття власної гідності.

Ключові слова: позитивна правова відповідальність людини, правові почуття, емоція, почуття обов'язку, почуття відповідальності, почуття справедливості, почуття поваги до права, почуття толерантності, почуття гуманності, почуття законності, почуття совісті, почуття честі, почуття власної гідності.

В статье исследуются правовые чувства как детерминанты позитивной правовой ответственности человека. Предлагается отнести к правовым чувствам, как результату эмоционального восприятия права, следующие виды чувств: чувство долга, чувство ответственности, чувство справедливости, чувство уважения к праву, чувство толерантности, чувства гуманности, чувства законности, чувство совести, чувство чести, чувство собственного достоинства.

Ключевые слова: позитивная правовая ответственность человека, правовые чувства, эмоция, чувство долга, чувство ответственности, чувство справедливости, чувство уважения к праву, чувство толерантности, чувства гуманности, чувства законности, чувство совести, чувство чести, чувство собственного достоинства.

In the article the legal senses are investigated as the determinants of the positive legal responsibility of the person. It is proposed to include to the legal senses the following kinds of the sense as a result of the emotional perception of the law: a sense of the duty, a sense of the responsibility, a sense of the fairness, a sense of the respect to the law, a sense of the tolerance, a sense of the humanity, a sense of the legitimacy, a sense of the conscience, a sense of the honor, a sense of the dignity.

Keywords: the positive legal responsibility of the person, a legal sense, an emotion, a sense of the duty, a sense of the responsibility, a sense of the fairness, a sense of the respect to the law, a sense of the tolerance, a sense of the humanity, a sense of the legitimacy, a sense of the conscience, a sense of the honor, a sense of the dignity.

Постановка проблеми. Позитивна правова відповідальність людини є складним феноменом на формування якого чинять вплив різні фактори (детермінанти). Детермінанти позитивної правової відповідальності поділяються на соціальні і природні, оскільки людина перебуває у двох взаємоконфліктуючих вимірах – природному та соціокультурному. Під природніми детермінантами ми розуміємо фактори, пов'язані з фізичною, фізіологічною організацією людини, а також властивості нервової системи, функції організму як природжені, так і зумовлені в тій чи іншій мірі середовищем. Звертаємо увагу, що порушення природного (біологічного) в людині позбавляє її в можливості функціонувати як в поведінковій можливості, так і в життєдіяльності суспільства. До природніх детермінант ми відносиморозум та волю, свідомість, почуття та емоції. Почуття та емоції людини проявляються в переживанні нею навколишньої дійсності та ставлення до самої себе.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Почуття з позиції детермінант позитивної правової відповідальності людини у науковій літературі раніше досліджені не були. Окремі види правових почуттів розглядали такі вчені як: Н.М. Білоусова, В.В. Булгаков, Ж.І. Власюк, І.В. Воронова, Ю.М. Дмитрієнко, Л.Б. Кадишева, А.Е. Пасніченко, В.В. Рибалка, А.В.

Смоленцев, А.С. Хумуд, О.Я. Чебикін, Н. Чиренко.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження почуттів як детермінант позитивної правової відповідальності людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча почуття описуються в спеціальних розділах психології, але вони не ізольовані від інших проявів духовного життя, а зчеплені і взаємодіють з ними. Неправильно думати, що в мозку відбуваються розумові процеси, усвідомлення і вироблення волі до певних дій, а почуття представляють лише деякий «акомпанемент». Насправді ця взаємодія складніша і органічніша. Наприклад, доведено, що почуття пов'язані з пам'яттю, адже вона зберігає не тільки відомості, факти, події, але й чуттєво-емоційне ставлення до цих подій. Пам'ять почуттів може бути навіть сильніша логічної пам'яті, до того ж значно швидше і міцніше запам'ятовуються ті відомості, які «емоційно забарвлені», викликають живі, яскраві почуття [1, 37-39]. До того ж, слід враховувати, що емоційна пам'ять краще зберігає переживання задоволення, ніж незадоволення, і тому заохочення, як міра втілення позитивної юридичної відповідальності – більш дієвий засіб виховання, ніж покарання [2, 6].

Ключовим моментом у дослідженні почуттів є те, що необхідно пам'ятати, що в більшості випадків ми можемо керуватись розумом і волею, а отже, несемо відповідальність за прояви своїх емоційних реакцій. Тим людина і відрізняється від тварин, що вміє керувати емоціями і почуттями. Розум допомагає людині багато в чому контролювати не тільки свою емоційну сферу, зовнішні прояви емоційних реакцій, а й забезпечує спокій, а мислення - зберігати зовнішню незворушність навіть в самих екстремальних ситуаціях і умовах. Це не що інше, як стримуючий вплив розуму на емоційну сферу - вольовий акт, що дозволяє людині тримати себе в руках і не ставати рабом власних емоцій. Отже, співдружність розуму і почуттів робить людину людиною, визначає його розвиток як особистості і поведінку в різних ситуаціях [3, 74]. Взаємозалежність розуму, волі і почуттів є втіленням відповідальної людини, яка вміє керувати своєю поведінку у різних ситуаціях та здатна до позитивної правової відповідальності.

Правове почуття ґрунтується на установках, які створюються і утверджуються протягом усього життя. Правові установки включають в себе різні думки і переконання, яких людина дотримується щодо тих чи інших правових явищ, що дозволяє судити про їх істинність, правдоподібність. Таким чином, правове почуття – це самоорганізована система правових установок, заснована на загальновизнаному ідеалі добра і справедливості [4, 48, 49].

Правове почуття є завжди позитивним, оскільки є відображенням зв'язків людини з суспільством, певною соціальною групою, і, відповідно, воно або є в тому чи іншому вигляді в свідомості людини (якщо вона так чи інакше усвідомлює необхідність певної правової регламентації в інтересах всього суспільства або певної соціальної групи), або його взагалі у даної людини немає, тому говорити про існування негативного правового почуття навряд чи є підстава [5, 76-77].

Правове почуття є своєрідним духовним центром правової системи суспільства, яке покликане формувати і направляти правотворчу та правозастосовну діяльність держави. Для цього необхідно розвивати правове почуття, спрямовувати його до загального блага, істини, добра, краси, користі. Правильне уявлення про правове почуття має сприяти подальшому поглибленню теоретичних і практичних знань про механізм правового регулювання в суспільстві, особливо соціально-психологічного механізму переконання, адже в юридичній науці багато зроблено для аналізу

правового примусу, але, як не дивно, вкрай мало для дослідження психологічних та соціологічних механізмів державного переконання. [4, 4]

За В.О. Котюком, правове почуття — це така форма відображення правових явищ, яка сприймається і оцінюється особою відповідно до своїх потреб і інтересів, до потреб інших суб'єктів права і виражає суб'єктивне відношення особи до цих явищ. Правові почуття, як і почуття взагалі, можна класифікувати на окремі види: залежно від емоцій — почуття споглядання, звичайні почуття (в спокійному стані) і почуття переживання (коли вони зливаються з емоціями); залежно від усвідомленості вони можуть бути: усвідомленими, неусвідомленими і напівсвідомими. [6, 80-81]

На нашу думку, правове почуття — це духовне утворення, яке визначає характер та виявлення свого ставлення людини щодо тих чи інших правових явищ, на підставі правових знань, досвіду, пізнання і оцінки права та інших суб'єктивних чинників.

До ознак правових почуттів як детермінант позитивної правової відповідальності людини слід віднести:

- правове почуття — самостійна складова правової свідомості людини;
- правове почуття, як будь-яке почуття зв'язане з досвідом людини. У даному випадку цей досвід має базуватись на правовій та законодавчій діяльності держави, яка впливає на людину та пов'язаний з реалізацією людиною своїх прав та обов'язків;
- ступінь розвитку правового почуття залежить від самої людини. Емоції тісно взаємопов'язані з волею, розумом та свідомістю. Чим вищий розвиток людини у інших трьох компонентах поведінки людини — тим краще вона володіє своїм правовим почуттям;
- якість правового почуття залежить від емоційного виховання людини; правове почуття впливає на характер діяльності людини та позитивні правові почуття безпосередньо пов'язані з позитивною правовою відповідальністю людини.

Почуття рідко переживаються в одному виді, часто людина може виражати різні почуття, тому, емоційний компонент відповідальності об'єднує різні складні моральні, соціальні та інтелектуальні почуття, які виникають при виконанні людиною обов'язків, прийнятті важливого рішення чи виконання позитивної правової відповідальності. Ці почуття виникають в процесі розумової діяльності при визначенні відповідності вимог принципам моралі та нормам права. [7, 33] Тому ми пропонуємо, до правового почуття, як результату емоційного сприйняття права віднести наступні види почуттів: почуття обов'язку, почуття відповідальності, почуття справедливості, почуття поваги до права, почуття толерантності, почуття гуманності, почуття законності, почуття совісті, почуття честі, почуття власної гідності. Дані почуття є вищими соціальними та моральними почуттями, а також позитивними оскільки сприяють закріпленню корисних навичок і дій та покликані до виявлення моральних якостей людини.

1) Почуття обов'язку. У сформованій людини почуття обов'язку та його розуміння дозволяє і примушує робити добро. Воно виникає з розуміння людиною вимог суспільства. Володіючи даним почуттям людина власні вчинки і рішення розцінює через призму не лише своїх, а й чужих інтересів, а також з позиції добра і зла.

Іноді науковці зводять позитивну правову відповідальність до почуття обов'язку, хоч це не є правильно, адже позитивна правова відповідальність є багатогранне правове явище, яке не може ґрунтуватись лише на якомусь одному компоненті. Проте, позицію цих науковців можна зрозуміти якраз роллю почуття обов'язку у житті людини. На нашу думку, лише людині соціальній може бути притаманне дане почуття, оскільки така людина усвідомлює свої зобов'язання перед суспільством, як його член.

2) Почуття відповідальності. Ми вважаємо, що передумовою почуття відповідальності виступає інше почуття — почуття вини. Переважно люди відчувають провину, коли усвідомлюють, що порушили правило і переступили межі своїх власних переконань, свої моральні чи релігійні принципи. Вина також відчувається, коли людина відмовилася від прийняття на себе відповідальності. Оскільки вина пов'язана насамперед із засудженням свого вчинку самим індивідом, то вона включає такі негативні емоції, як: зниження самооцінки, каяття, осуд самого себе. Переживаючи такі негативні емоції з огляду на високу вимогливість до себе та розуміючи про свій обов'язок відповідальності, людина наступного разу намагається уникнути тих ситуацій, які б призвели до почуття провини, цим самим наслідуючи шлях до відповідальності.

Як результат, почуття відповідальності розглядається як переживання відповідності наслідків власної діяльності власним обов'язкам. Цей взаємозв'язок підкреслює залежність почуття відповідальності і почуття обов'язку. Так, якщо у людини відсутнє почуття обов'язку, то неможливо говорити про інше почуття — відповідальності, яке полягає в готовності нести відповідальність за виконані обов'язок або доручену справу. Лише з високою свідомістю і глибокою самосвідомістю людина бере готовність на себе слідувати нормам та бути відповідальною. Отже, позитивна правова відповідальність не можлива без такого почуття, як почуття відповідальності, яке свідчить про сформовану особистість та усвідомлення наслідків своїх вчинків.

3) Почуття справедливості. Ідея справедливості, як і позитивна правова відповідальність спрямована на майбутнє, бо саме в ній закріплюються кращі зразки поведінки, містяться соціальні орієнтири та ідеали.

Справедливість — це інтегруюче явище, яке може виражатися в різних формах. Перш за все, справедливість виступає у формі почуття, що відбиває реальний стан особистості в суспільстві. Почуття справедливості це своєрідне відображення в свідомості людей умов їх життя, при цьому будь-який факт порушення норм, що складають прийнятну систему цінностей, викликає відповідну емоційну реакцію, але для того щоб ця реакція могла виникнути, людина повинна мати самі загальні уявлення про те, що з себе представляє справедливість, який її зміст, що розуміє під цим поняттям соціальна група, до якої вона належить. Також людина повинна володіти більш-менш розвиненою системою моральних цінностей, правовими знаннями, які формуються в її правосвідомості. Людина — соціальна істота, тому і почуття справедливості — це соціальне почуття. Життя людини соціальної завжди протікає у взаємодії з іншими людьми, а тому людина завжди має бути зацікавлена у тому, щоб регулювання цих відносин мало справедливий характер. Почуття справедливості є рушійною рисою насамперед прогресу законодавчого вираження справедливості.

Ми відстоюємо позицію, що людині неможливо не мати почуття справедливості, адже його має кожен, хто усвідомлює, що, окрім нього, на світі є інші люди. Це почуття виникло з розвитком самого людства, з того моменту, коли групи людей склали первісну соціальну общину, а тому воно закладено в людині незалежно від того, знає вона про почуття справедливості чи ні, дорожить цим надбанням або ставиться до нього із зневагою. Неважливо коли саме це почуття зародилось, адже воно жило в душі людини і тоді коли права ще не існувало, а був лише звичай, адже це безпосереднє переконання. І навіть тоді, коли зміст звичаю і закону визначається корисливим інтересом сильнішого, коли право є несправедливим, - в основі його лежить все те ж безпосереднє переконання в необхідності і можливості відрізнити добре від поганого.

Безсумнівно, все життя долею людини керує почуття справедливості.

Отже, на наш погляд, почуття справедливості має двоякий характер. Воно може проявлятися в оцінці права і закону щодо їх відповідності з уявленнями людини, а, може проявлятися і тоді коли людина не лише оцінює, а й сама здійснює вибір щодо інших, вбачаючи у кожній людині собі рівну особистість або ж, навпаки, вважаючи себе вершиною справедливості. Умовно кажучи почуття справедливості є оцінкою навколишнього середовища на відповідність певним морально-правовим вимогам суспільства, і, водночас, здійснення своїх вчинків в межах цих же вимог. На нашу думку, перший аспект спрямований на людину, яка оцінює, адже вона також і оцінює чи справедливо покладені на неї обов'язки чи можуть здійснюватись її права відповідно до встановлених правил, а другий – спрямований на інших, коли людина щодо когось конкретно в межах своїх повноважень чи до держави або суспільства загалом приймає рішення за власним розумінням як справедливості, так і застосування суспільно-правових норм щодо інших.

Доцільно в даному контексті говорити і про почуття справедливості щодо позитивної правової відповідальності, яке спонукає до правомірної поведінки і тим самим виховує відповідальне ставлення до виконання покладених обов'язків.

4) Почуття поваги до права. Слід звернути увагу на взаємопов'язаність почуття поваги до права і почуття справедливості. Якщо людина впевнена в доцільності і необхідності закону, то вона вважатиме його справедливим.

Правоповага як психологічний стан особистості, її стабільна внутрішня якість є джерелом і гарантом позитивної правової відповідальності. Почуття поваги до права має ґрунтуватись в першу чергу на визнанні високих якостей права, тобто людина в процесі мислення повинна зрозуміти роль і значення права в її житті і житті суспільства. Завдяки мисленню, високій правовій свідомості виникає почуття необхідності служити праву та діяти згідно закону. Почуття правоповаги реалізується через шанобливе ставлення людини до вимог закону, сприйняття нею тих правових явищ, які покликані задовольнити інтереси суспільства. Проте, воно буде відсутнім якщо в людини немає переконання в корисності, справедливості, необхідності закону. Тільки з сприйняттям закону як суспільної необхідності, як джерела урегулювання усіх суспільних відносин, як цінності, виникне почуття поваги до закону та права.

На нашу думку, повага до права і позитивне ставлення до конкретного закону – різні поняття, адже навіть при негативному ставленні людини до окремих законів, якщо її повага до права базується на його усвідомленні, високій правовій культурі та моральності, вона готова дотримуватись і такого закону з яким вона не погоджується.

5) Почуття толерантності. Почуття толерантності – це переконання і визнання у кожній людині рівноцінної собі істоти, яка має право на індивідуальні судження та власні погляди, навіть якщо вони відмінні від суспільних, тому таке почуття – це в першу чергу відмова від нав'язування своєї правоти іншим, це сприйняття людини такою, яка вона є з її внутрішнім особливим світом, це відмова від насильницьких дій щодо інших. Дане почуття може проявляється лише в шанобливому, поважному ставленні один до одного. Почуття толерантності розглядається, перш за все, як пошана і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цього різноманіття до одноманітності або переваги будь-якої однієї точки зору. Почуття толерантності закликає до мирного співіснування різних культур, людей з різним баченням світу, визнання прав іншого.

Отже, почуття толерантності проявляється у баченні людини у всіх людях собі

рівних. Ця рівність в подальшому дозволить людині приймати рішення також із узгодженим почуттям справедливості, адже за таких обставин людина бажатиме іншої того, щоб могла побажати сама собі. В такому випадку людина добровільно і свідомо покладає на себе обов'язок діяти в межах закону, адже вона розуміє, що окрім неї кожен член суспільства наділений такою ж сукупністю зобов'язань як і вона.

6) Почуття гуманності. Дане почуття є виявом любові до інших, визнання в інших особистостей, які мають право на вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Любов до ближнього, намагання зрозуміти інших, ніколи не дозволить такій людині перейти рамки і погіршити своїми діями становище іншої людини. З розвинутим почуттям гуманності людина завжди здійснюватиме правомірну поведінку.

7) Почуття законності. Почуття законності - це повага людини до моральних та правових норм, усвідомлене прагнення особистості до їх дотримання і виконання, а і разі їх недодержання, розуміння неминучості відповідальності за порушення.

На почуття законності впливає правова реальність, наявність почуття впевненості і захищеності від протизаконня у даному суспільстві, а, тому виявлення почуття законності у громадян залежить від самої держави.

8) Почуття совісті. Совість — це не тільки визнання відповідальності за минуле і сьогодення, але й — за майбутнє, що робить її важливою для позитивної правової відповідальності, яка спрямована в майбутнє. Совість, як і справедливість може відображатись у різних формах. Якщо її розглядати як почуття, то це перш за все оцінка своїх вчинків. При порушенні моральних чи правових принципів особистості виникає почуття совісті, яке тягне за собою такі негативні емоції як: сором, переживання, каяття. Порушення моральних норм пов'язано з порушенням цілісності власної особистості. Саме усвідомлення вини - необхідна умова включення почуття совісті.

Почуття совісті може виникнути лише в людини, в якій висока правова культура та свідомість, чітке бачення розмежування між добром і злом. Саме тоді, коли людина вагається у виборі якогось правильного рішення, совість інтуїтивно нею керує в бік тих моральних і правових норм, які вона вважає для себе пріоритетними.

9) Почуття честі. Почуття честі пов'язане з прагненням домогтися високої оцінки оточуючих, адже це соціальне почуття, яке виникає лише в людини суспільної. Це почуття людина здобуває власними вчинками, а вже досягнувши відповідного схвалення, намагається його не втратити, тому особа, яка має репутацію законного громадянина, володіючи почуттям честі, вже ніколи не схилиться в бік злочинності. Тут важливо, щоб людина хотіла відчувати почуття честі по відношенню до тих людей, до тої більшості в суспільстві, яка поважає закон та схвалює вчинки, які здійснені в межах цього закону, адже почуття честі законослухняного громадянина і правопорушника — це різні поняття.

Почуття честі — це перш за все оцінка дій, вчинків людини іншими людьми через призму їх відповідності тим соціальним нормам, що установлені у суспільстві і тим нормам, які є керівними для того, кого оцінюють.

10) Почуття власної гідності. Особистість, яка володіє даним почуттям здатна підтримувати власне повноцінне буття, розраховувати на себе, заявляти про себе іншим людям, відстоювати свої права [9, 5].

Почуття власної гідності у літературі розглядається як повага до себе й інших і неприйняття всього, що принижує людину, як переживання власної цінності й ствердження її, можливо, всупереч обставинам та як форма прояву самосвідомості й самоконтролю. Почуття власної гідності є «внутрішньою позицією», власне

переживання цінності, оцінка й повага в собі якостей особистості, що забезпечують моральну регуляцію поведінки відносно себе й інших. Дане почуття — це інтегральна особистісна характеристика, комбінація певних складових що робить її цілісним, самостійним утворенням [10, 7, 14].

Почуття власної гідності належить до емоційно ціннісного компонента в структурі моральної самосвідомості особистості, а його психологічними чинниками розвитку є: становлення адекватної самооцінки, в основі якої лежать рефлексивні процеси розуміння людиною, що вона собою являє, які якості, достоїнства та недоліки їй притаманні; безумовне самоприйняття — розуміння власної індивідуальності і значущості, прийняття своєї особистості з усіма проявами, приймаючи відповідальність за всі власні дії; високий рівень самоповаги, яка розвивається на основі позитивного образу «Я», компетентності та успішності в діяльності [11, 40-41].

Людина, яка володіє почуттям власної гідності відноситься до права як до цінності, яку слід поважати та обдуманно використовувати. Така людина приймає відповідальність за вчинені дії. Почуття власної гідності у сенсі позитивної правової відповідальності розвивається на основі усвідомленого ставлення до себе (самосвідомості) як до громадянина певної держави, члена певної соціальної групи, і, насамперед, як до суб'єкта права та розуміння своїх обов'язків та прав.

Почуття честі і гідності виступають справжнім ключем, регулятором актуалізації та самоактуалізації творчого, продуктивного потенціалу людини. Зовнішні і внутрішні диспозиції і стани справжньої честі та гідності особистості, за всього усвідомлення її цінності і самоцінності, позбавлені небажаних аксіологічних емоцій, таких як: зверхності, презирства, гордовитості, марнославства, торжествування над іншими (почуття прямо протилежні почуттю честі) і почуття ницості, залежності, рабства, заздрості, ревнощів, лестощів (почуття прямо протилежні почуттю гідності). Така особистість не вихваляється, не вважає когось нижче за себе, не намагається підпорядковувати собі оточуючих, ганьбити, конфузити людей тощо [8, 152].

Висновок. Правове почуття — це духовне утворення, яке визначає характер та виявлення свого ставлення людини щодо тих чи інших правових явищ, на підставі правових знань, досвіду, пізнання і оцінки права та інших суб'єктивних чинників. Почуття обов'язку, почуття відповідальності, почуття справедливості, почуття поваги до права, почуття толерантності, почуття гуманності, почуття законності, почуття совісті, почуття честі, почуття власної гідності своєю сукупністю складають емоційний компонент позитивної правової відповідальності людини, завдяки якому людина буде добровільно і свідомо реалізовувати свої права та обов'язки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук — М.: Знание, 1982. — 176 с.
2. Пісоцький В.О. Емоційно-вольова сфера особистості: навчально-методичний посібник для студентів педагогічних вузів / В.О. Пісоцький, А.М. Горянська — Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. — 63 с.
3. Дружинин В.Е. Психология эмоций, чувств, воли / В.Е. Дружинин. - М.: ТЦ Сфера, 2003. — 96 с.
4. Смоленцев А.В. Правовое чувство: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.В. Смоленцев. - Н. Новгород, 1999. — 188 с.
5. Присухін С. І. Філософія: навч. посіб. / С. І. Присухін. — К.: КНЕУ, 2008. — 361 с.
6. Котюк В.О. Теорія права: курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. Вузів / В.О. Котюк. — К.: Вентурі, 1996. — 208 с.
7. Сичевський Ю.О. Формування відповідальності як професійно-особистісної якості у майбутніх

офіцерів-прикордонників: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю.О. Сичевський; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б.Хмельницького. — Хмельниц., 2008. — 259 с.

8. Рибалка В. В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: науково-методичний посібник / В.В. Рибалка. - К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2011. — 428 с.

9. Чиренко Н. Почуття власної гідності: структура поняття / Н. Чиренко // Позашкільля (Шк. світ). - № 9 (33). — вересень 2009. — С. 4-5.

10. Кадишева Л.Б. Психологічні детермінанти почуття власної гідності: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Л. Б. Кадишева; “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”. - Одеса, 2011. — 20 с.

11. Білоусова Н.М. Вивчення психологічних чинників розвитку почуття власної гідності у молодших школярів / Н.М. Білоусова // Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костопа АПН України — Вип.10. — Кам'янець Подільський: Аксіома, 2010. — С. 33-43.

УДК 340.141(38)

Бедрій М. М., к.ю.н., асистент кафедри основ права України ЛНУ імені Івана Франка

Деякі особливості звичаєвого права Стародавньої Греції

У статті досліджено деякі особливості звичаєвого права Стародавньої Греції, а також визначено його місце в системі права цієї держави. Проаналізовано найбільш відомі правові звичаї Стародавньої Греції: оскарження законопроекту, присвоєння імені, храмову позику, викуп трупа та вигнання. Розкрито їх зміст і значення для тогочасного суспільства, а також виявлено вплив звичаєвого права на формування законодавства Стародавньої Греції.

Ключові слова: звичаєве право, Стародавня Греція, оскарження законопроекту, храмова позика, вигнання.

В статье исследованы некоторые особенности обычного права Древней Греции, а также определено его место в системе права этого государства. Проанализированы наиболее известные правовые обычаи Древней Греции: обжалование законопроекта, присвоение имени, храмовый заем, выкуп трупа и изгнание. Раскрыто их содержание и значение для тогдашнего общества, а также выявлено влияние обычного права на формирование законодательства Древней Греции.

Ключевые слова: обычное право, Древняя Греция, обжалование законопроекта, храмовый заем, изгнание.

This article devoted to some of the features of customary law in Ancient Greece, and also its place in the legal system of that state. The most famous legal customs of Ancient Greece are analyzed: the appeal of the bill, naming, a temple loan, a corpse redemption and exile. Their meaning and significance for contemporary society are revealed, and also the effects of customary law on the formation of legislation of Ancient Greece are founding.

Key words: customary law, Ancient Greece, the appeal of the bill, the temple loan, exile.

Постановка проблеми. Прагнення українського народу стати повноправним учасником єдиної європейської спільноти пробуджують науковий інтерес до дослідження витоків європейського права, які можна знайти в періоді античності. Історико-правова наука дозволяє виявити формування загальноєвропейських правових цінностей, що відбувалося в цей хронологічно віддалений етап державотворення. Особливий інтерес у цьому контексті становить правова система Стародавньої Греції — батьківщини європейської демократії. Пройшовши шлях від первісного суспільства окремих племен